

НЯКОИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРИ ИЗУЧАВАНЕТО ОТ ЧУЖДЕНЦИ
НА ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНОТО ПОЛЕ
НА ПЕРСОНАЛНОСТТА
В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Славя Горанова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

A FEW CHALLENGES TO NON-NATIVE SPEAKERS
PRESENTED BY THE FUNCTIONAL-SEMANTIC
FIELD OF PERSONALITY IN CONTEMPORARY
BULGARIAN

Slaveyah Goranova
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

While learning Bulgarian as a Foreign Language, students meet diverse challenges. In the present article, we examine a few of the main challenges offered by the functional-semantic field of Personality. To do so we rely on Bondarko's postulates of Functional Grammar, and on their application to contemporary Bulgarian. We identify two types of Personality challenges: Field Core and Field Periphery Challenges. Of the first type, we examine difficulties caused by homonymy and the number of verb-conjugation suffixes. Among the second type, we note challenges in connection with some peripheral lexical means, mostly pronouns. While personal pronouns, reflexive personal pronouns, and reflexive possessive pronouns could all be a source of difficulties for non-native learners, it is possessive pronouns that appear especially problematic. Thus we are able to confirm the dual nature of Personality-challenges: they stem both from the core of the functional-semantic field, and from its periphery.

Keywords: functional-semantic fields, Bulgarian as a Foreign Language

При овладяването на българския език чужденците се сблъскват с предизвикателства, чието успешно преодоляване зависи от широка гама от фактори. Те могат да са външни (възможност за езикова имерсия¹, дидактични умения на преподаващия, наличие

---

¹ Под *имерсия* тук следва да се разбира *потопяне* в чуждоезиковата среда (Кръстанов-ва/Krastanova 2001: 1), каквото е постижимо за изучаващите български в България.

на висококачествени образователни материали и подходящо техническо обезпечаване) или вътрешни (индивидуална мотивация на учащия се, степен на сходство между неговия матерен език и българския, брой говорими езици, биологична възраст). Възможно е вътрешните и външните фактори да си взаимодействат, да засилват или отслабват влиянието си (високата вътрешна мотивация, да кажем, може да сведе до пренебрежим негативния ефект от липсата на добро помощно техническо оборудване) или дори напълно да видоизменят индивидуалното си въздействие (среда от отлични англосаксонски ученици, силно положителна за всеки англосаксонски отличник, би могла да затрудни образователния процес при ученик с традиционно по-слаби академични постижения и/или различен роден език).

В настоящото изследване си поставяме за цел да анализираме някои предизвикателства, които функционално-семантичното поле (ФСП) на *персоналността* поставя *по принцип* пред чужденците, изучаващи български език. С други думи, няма да класифицираме нарушенията при усвояването на езика според външни и вътрешни фактори, а ще разчитаме на грешките, за да открием онези характеристики на разглежданото ФСП, които обикновено затрудняват обучението по български като чужд. Поради ограничеността на нашите наблюдения, които са съсредоточени основно върху носители на английския и испанския език и в много по-малка степен – на други славянски езици като руски и украински², не можем да не отчетем въздействието на външния фактор *имерсия* и на вътрешния фактор *роден език*.

Преди да преинемем към конкретиката на предизвикателствата, нека поясним основните понятия и термини, които използваме.

На първо място, под *функционално-семантично поле* разбираме съвкупност от разнородни езикови средства, изпълняващи общи семантични функции (Бондарко/Bondarko 1987: 11). Мнозинството ФСП в българския език имат структурен център, *ядро*, и съответно – *периферия* (Чакърлова/Chakarova 2017: 427). Типично е за ядро да служи система от взаимно противопоставени морфологични форми с еднородно съдържание, позната като *морфо-*

---

² Всички обучаеми пребивават в България.

логична категория (Бондарко/Bondarko 1976: 10 – 11). Ядро на ФСП *персоналност* е морфологичната категория (МК) *лице* (Иванова/Ivanova 2013: 223).

1. Предизвикателствата на полево ядро

В МК *лице* се противопоставят три грамеми: първо, второ и трето лице. Последното се отличава от първите две по това, че докато те могат да бъдат само лица, трето лице може да бъде не само лице, а и предмет (Куцаров/Kutsarov 1985: 75). Съответно първо и второ лице могат да се противопоставят на трето като лично на нелично (Куцаров/Kutsarov 1985: 75). Формите за първо и второ лице сигнализират за участие в комуникативния акт, а формите за трето лице – за неучастие (Гугуланова, Шимански и Баракова/Gugulanova, Shimanski and Barakova 1993: 18). Неслучайно Герджиков определя опозицията между хиперграмемата (1 и 2 л.) и грамемата на 3 л. като привативна опозиция между комуникатор и некомуникатор (цит. по Бояджиев, Куцаров и Пенчев/Boyadzhiev, Kutsarov and Penchev 1998: 379).

Както е известно, информацията за трите лица може да бъде изразена чрез граматични средства (глаголни флексии за лице (лице/число), в. т.ч. и нулева) или чрез лексикални средства (лични и притежателни местоимения). Факт е обаче, че **глаголните флексии се отличават с особена трудност за изучаващите български език като чужд.**

Тук няма да засегнем затрудненията, свързани с *количеството*: наличието на различни окончания за всяко от трите спрежения е безспорно предизвикателство. Съществуват обаче *качествени* особености, на първо място сред които ще посочим **омонимията**.

В парадигмата на българския глагол често се среща омонимия: например при формите за 2 и 3 л., ед. ч. в имперфект на *пиша*: (*ти, той, тя, то*) *пишеше*. Граматическата омонимия може да бъде не само между формите на един глагол, но и между тези на различни глаголи като *наточих* – аорист на *да наточа* сечиво, но и на *да наточа*, т. е. да пусна да тече (Алексова/Aleksova 2005: 440). *Хетеролексалната* омонимия обаче се среща значително по-рядко в българския език: за чуждоезиковото обучение от ин-

терес са най-вече омонимите в едноглаголната парадигма, т.нар. *хомолексална* омонимия (Алексова/Aleksova 2005: 440).

При производството на български текст хомолексалната глаголна омонимия може лесно да бъде преодоляна посредством задължителната употреба на лично местоимение. Така при примера *пишеше* включването на лично местоимение (*ти, той, тя, то*) позволява да се избегне възможността за повече от едно тълкуване. По този начин личните местоимения, които са типични периферийни модификатори на микрополетата за второличност и третоличност (Куцаров/Kutsarov 1985: 82), помагат да се преодолее свързаното с ядрото предизвикателство на глаголната омонимия.

При възприемането на български текст познаването на омонимията ще изостри вниманието на изучаващите езика, като ги подтикне да изяснят кое точно лице се визира или чрез търсене на имплицитна информация от контекста (при писмена комуникация), или чрез поискване на допълнителни данни (обикновено при устна комуникация). Ако предходното изречение е *Тя не искаше да спре*, ясно е, че *пишеше* тук е имперфектна форма за 3 л. ед. ч. на *пиша*; ако в разговор се спомене *пишеше*, възможно е да се зададе уточняващият въпрос *Кой?*

Друго предизвикателство, чийто източник се локализира в ядрото на ФСП *персоналност*, е липсата на хомогенност при персоналните флексии. При формата за 1 л. мн. ч. на глагола от I спрежение *пиша* в сегашно време, морфемата *-м* е със синкретичен характер: тя маркира както лице, така и число. При формата за 1 л. мн.ч. на глагола от III спрежение *искам* в сегашно време, *искаме*, лицето и числото вече се маркират с 2 отделни флексии, съответно *-м* и *-е*. Тази *нестройност* не улеснява изучаващите български език, като чужденците, които живеят в България и са в състояние на имерсия в актуалния разговорен език, са допълнително затруднени от генерализирането на двойната флексия за 1 л. мн. ч. *-ме*. Тук визираме засилващата се през последните години тенденция към неправилна употреба при I и II спрежение на иначе типичното за III спрежение маркиране на лице и число посредством *-м* и *-е*. Благодарение на разпространението си в речта на лингвистични „лидери“, в каквито напоследък са се превърнали някои популярни политици като настоящия премиер на

страната, феноменът, познат като *западнобългарско мякане*, вече надхвърля границите на чисто диатопна вариативност и започва да се разпознава като възможна норма на книжовната реч (Буров/Вигор 2012: 1). От това дали *мякането* ще се наложи като норма съвместно с утвърдената или дори ще я измести, зависи и дидактичният подход към продукцията от вида на *ходиме* и *работиме* при изучаващите българския език. Това породено от ядрото предизвикателство не може да бъде успешно и дълготрайно преодоляно, без първо да се разреши проблемът, създаван от напрежението между нормативната неправилност и широката застъпеност на *мякането* в узуса.

2. Предизвикателствата на полевата периферия

Периферията на ФСП *персоналност* е много богата във формално отношение. За чуждоезиковото обучение особен интерес представляват лексикалните периферийни средства, най-вече – някои видове местоимения.

Може би най-често се допускат грешки при употребата на **притежателните местоимения**. По принцип те експлицират информация за лице, но могат да свидетелстват и за род, и за число. Затруднения се срещат основно в случаи, когато родът и/или числото на притежателя и на притежаваното не съвпадат. В примера *неговата книга*, субектът притежател е от ед. ч., **м. р.**, докато притежаваният обект е също от ед. ч., но **ж. р.** При *моите книги* е засвидетелстван притежател в **ед. ч.**, а притежаваното е вече в **мн. ч.** Би могло да се твърди, че само вторият от тези два примера представлява предизвикателство, породено от периферията на ФСП *персоналност*, тъй като *първото лице* указва отношението между глаголното лице и говорещото лице: в конкретния пример те съвпадат, но множествеността на притежавания обект може да доведе до езикова грешка.

Друг е случаят, породен от асиметрията между числото на притежателя и на притежавания обект. Тази асиметрия би могла да рефлектира върху осмислянето на информацията за участник – неучастник: една грешка при употребата на притежателно местоимение може да отъждестви глаголното с говорещото лице, вместо да посочи, че говорещото е само едно от глаголните лица. Та-

ка, ако един чужденец погрешно „прехвърли“ числото на притежаваното върху притежателя, бихме срещнали *моята книга* вместо *нашата книга*.

Възможно е да се срещне и грешно транспониране на рода. Прехвърлянето на рода на притежаваното върху притежателя обаче, като при *нейната книга* вместо *неговата книга*, няма потенциала да измени същинската информация за лице: и *нейната*, и *неговата* свидетелстват за неучастник в пряката комуникация. Що се отнася до притежателните местоимения, различаващи се само по число (от типа *моята* и *нашата*), те имат такъв потенциал: при *моята книга* глаголното лице се отъждествява с говорещото лице, а при *нашата книга* говорещият е едно от глаголните лица.

Спорно е доколко употребата на **лични местоимения** може да се окаже подобно предизвикателство. Българският език е нулево-субектен, като информацията за подлога обикновено се съдържа в глаголните флексии за лице. При липса на глагол тази информация обаче може да се предложи от лично местоимение като в *Ние с него – смях до дупка*. В зависимост от родния език на чужденеца, изучаващият може да предпочете засилената употреба на лични местоимения: един испаноговорящ е по-вероятно да разчита само на глаголната флексия във *Видях*, докато за един англоговорящ *Аз видях* звучи по-правилно, по-завършено. Независимо дали се създава ненужно повторение на информацията за лице чрез употреба на лично местоимение, или тази употреба е оправдана и задължителна (като при горното безглаголно изречение), тя не променя характеристиките на МК *лице*. С други думи, говорещото и глаголното лице са все така тъждествени във *Видях* и *Аз видях*; което и лично местоимение да употребим в безглаголното изречение *Ние с него – смях до дупка*, то именно това местоимение ще ни информира за отношението между говорещия и глаголното лице.

Въпреки че не представляват сериозно предизвикателство при изучаването на българския език като чужд, личните местоимения се оказват съществени периферийни средства на персоналността, чрез които могат да бъдат преодолен някои случаи на граматична омонимия – срв.: *Ти (той, тя, то) пишеше*.

Специално внимание заслужава въпросът за възвратните местоимения. Грешното заместване на **възвратни лични местоиме-**

ния с предложно съчетание, включващо лично местоимение, води до неправилност на изказа, но не и до промяна в информацията за лице – срв.: *Казвам на мене* с *Казвам си*. Неправилната употреба на пълна дателна падежна форма на личното местоимение вместо кратка дателна на възвратното лично местоимение не изменя факта, че става дума за участник в изказването – за говорещия.

Всъщност обаче предизвикателство има – но само при изразяване на немаркирания член на привативната опозиция, която представихме при разглеждането на МК *лице*. При изразяване на хиперграемата *първо – второ лице*, неправилната употреба на лично вместо възвратно лично местоимение не променя предоставената информация относно *лице*. Тя е една и съща при *Казвам на мене* (неправилно) и *Казвам си* (правилно); при *Казвай на тебе* (неправилно) и *Казвай си* (правилно). Различен е случаят при *Казва си* и *Казва на него*. Както се вижда, във втория пример са представени двама некомуникатори в субектно-обектни отношения: *Той* (именителен падеж – субектност) *казва на него*, т.е. на друг човек (винителен падеж – обектност).

Подобна ситуация наблюдаваме и при **възвратните притежателни местоимения**. В първо и второ лице тяхното погрешно заместване с обикновени притежателни местоимения не създава комуникационни проблеми: информацията относно *лицето* е неизменна в *Казвам на майка ми/на моята майка* (неправилно) и в *Казвам на майка си/ на своята майка* (правилно); в *Казвай на майка ти/на твоята майка* (неправилно) и в *Казвай на майка си/на своята майка* (правилно). Съвсем не е така при *Казва на майка му/на неговата майка* (неправилно, ако притежателят е подлог в изречението) и *Казва на майка си/ на своята майка* (правилно). В първия случай става дума за двама неучастници в комуникацията: извършващия действието и притежателя. Във втория случай е налице тъждественост между извършващия действието и притежателя.

Донякъде сходен е проблемът с **деепричастията**, които могат да предоставят информация единствено за подлога в изречението – срв.: *Вървейки* (аз), *го нападнах* (аз). При нарушение на изискването за задължителната имплицитност на подлога в структурата на деепричастието изказването е неиздържано в семантично отноше-

ние – срв.: *Пишейки писмо (аз), телефонът ми звънна (аз ≠ телефонът).

В заключение може да се отбележи, че ФСП *персоналност* предлага редица предизвикателства за чужденци, изучаващи българския език. Тези предизвикателства са свързани както с модификатори от ядрото, така и от периферията. Без да претендираме за изчерпателност, сред ядрените открояваме глаголните флексии, при които често се наблюдава омонимия и нехомогенност; сред периферийните – деепричастия и някои групи лексикални модификатори като притежателните и възвратните местоимения.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексова/Aleksova 2005:** Алексова, К. За отношението омонимия – бипартиципалност – бидетерминативност в българската глаголна система. // *Сборник в чест на 65-годишнината от рождението на проф. д.ф.н. Василка Радева*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2005, 439 – 456. [Aleksova, K. Za otноshenieto omonimya – bipartitsipialnost – bideterminativnost v balgarskata glagolna sistema. // *Sbornik v chest na 65-godishninata ot rozhdenieto na prof. d.f.n. Vasilka Radeva*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2005, 439 – 456.]
- Бондарко/Bondarko 1976:** Бондарко, А. *Теория морфологических категорий*. Ленинград: Наука, 1976. [Bondarko, A. *Teoriya morfologicheskikh kategoriy*. Leningrad: Nauka, 1976.]
- Бондарко/Bondarko 1987:** Бондарко, А. *Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград: Наука, 1987. [Bondarko, A. *Teoriya funktsional'noy grammatiki: Vvdenie. Aspektsual'nost'. Vremennaya lokalizovannost'. Taksis*. Leningrad: Nauka, 1987.]
- Бояджиев, Куцаров, Пенчев/Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev 1998:** Бояджиев, Т., Куцаров, И. и Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София: ИК „Петър Берон“, 1998. [Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev. *Savremenen balgarski ezik*. Sofia: IK „Petar Beron“, 1998.]
- Буров/Burov 2012:** Буров, С. Две норми на българската устна книжовна реч. // *Литернет*, 07.11.2012, <<https://litenet.bg/publish28/stoian-burov/dve-normi.htm>>. [Burov, S. Dve normi na balgarskata ustna knizhovna rech. // *Liternet*.]
- Гугуланова, Шимански, Баракова/Gugulanova, Shimanski, Barakova 1993:** Гугуланова, И., М. Шимански, П. Баракова. *Българо-полска съпоставителна граматика 4: Семантичната категория комуникант*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1993. [Gugulanova, I., M. Shimanski, P. Barakova. *Balgaro-polska sapostavitelna gramatika 4: Semantichnata kategoriya komunikant*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1993.]
- Иванова/Ivanova 2013:** Иванова, В. За експликаторите на функционално-семантичната категория *персоналност* в българския език. // *Международна интернет конференция „Славянските етноси, езици и култури в съвременния свят“*. Велико Търново: Университетско издателств „Св. св. Кирил и

Методий“, 2013, 223 – 230. [Ivanova, V. Za eksplikatorite na funktsionalno-semantichnata kategoriya *personalnost* v balgarskia ezik. // *Mezhdunarodna internet konferentsiya “Slavyanskite etnosi, ezitsi i kulturi v savremennia svyat”*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2013, 223 – 230.]

Кръстанова/Krastanova 2001: Кръстанова, В. Обучението по български език в контекста на съвременните научни изследвания. // Литернет, 27.10.2002, <<https://litenet.bg/publish3/vkrystanova/obuchenieto.htm>>. [Krastanova, V. Obuchenieto po balgarski ezik v konteksta na savremennite nauchni izsledvaniya // *Litenet*.]

Куцаров/Kutsarov 1985: Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1985. [Kutsarov, I. *Oчерк по funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskia ezik*. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, 1985.]

Чакърова/Chakarova 2017: Чакърова, К. Към въпроса за типологията на функционално-семантичните полета в съвременния български език. // *Български език и литература*, 2017, Vol. 59, № 4, 425 – 432. [Chakarova, K. Kam varpasa za tipologiyata na funktsionalno-semantichnite poleta v savremenniya balgarski ezik. // *Balgarski ezik i literatura*, 2017, Vol. 59, № 4, 425 – 432.]